

Svendborg Kommune

Søen ved Valdemars Slot – fra vandlidende landbrugsjord til fuglerigdom

Af Niels Andersen

Så smukt tager Søen ved Valdemars Slot sig ud en oktoberdag. En naturgenopretning i 2005 har tilføjet landskabet helt nye værdier. Der er langt fra de tidligere vandlidende kornmarker. Foto: Dan Schou.

En let overskuelig perle på 20 ha blev skabt

I dag fremstår Søen efter en vellykket naturgenopretning i 2005 som et lavvandet fugleparadis, der året rundt altid er et besøg værd. Søen er omgivet af rørskov langs bredden, dog ikke mod øst, hvor vandfladen grænser op til en afsluttet hård kant mod græsplænerne i parken ved Valdemars Slot. I selve vandarealet er anlagt to øer, der er med til at øge naturindholdet på lokaliteten, især den bananformede og vestligste ø tiltrækker mange svømmefugle og det er her vadefuglene ses, ligesom en Hættemågekoloni gennem flere år blev etableret her. Som det ses på billedet, er der gode oversigtsforhold over Søen i medlys.

Området overskues godt fra Nørreskovvej, der forbinder Valdemars Slot med Dyrehaven og Nørreskoven og som forløber over det dige, der faktisk blev resultatet af inddæmningen for 300 år siden, men som først i begyndelsen af 1940'erne blev til et egentlig afvandingsprojekt. 20 år senere blev drænene rensat op så stedet for alvor blev tørlagt, dog uden rigtig at kunne anvendes til rationelt landbrug. Derfor fik Søen atter lov til at leve op til sit navn igen gennem et simpelt kvælstofprojekt efter Vandmiljøplan II, der blev iværksat i efteråret 2005, et enkelt projekt, der over halvandet år og et stigebord i slusen forvandlede området til fuglerig natur. Derfor fik Søen atter lov til at leve op til sit navn igen gennem et simpelt kvælstofprojekt

Til dato er der observeret næsten 150 forskellige fuglearter i og ved Søen. Det er svømmefuglene, der dominerer billedet. De forekommer i store antal og ses ofte ligge på vandspejlet i tætte flokke

med flere arter indblandet. Billedet varierer efter årstiden. I vinterhalvåret er det lappedykkere, Skarv, svaner, Grågæs, svømme- og dykænder samt de talrige Blishøns. De omgivende skove og marker er med til øge udbuddet af fuglearter, der ses i området, Havørnen er på daglig visit, og i træktiden ses Fiskeørnen jævnlgt. Isfuglen ses næsten over hele året.

I yngletiden husede Søen efter naturgenopretningen i mange år en stor Hættemågekoloni, hvor flere følgearter som Sorthalset Lappedykker og den sjældne Sorthovedet Måge (udpegningsart for Natura 2000 Fuglebeskyttelsesområdet Det Sydfynske Øhav) fulgte med. I forårs- og sommertiden var det som nævnt Hættemågen, der både lydæssigt og i stort antal stjal billedet indtil den flyttede til Siø i 2017. Hættemågekolonier tiltrækker ofte i begyndelsen andre arter såsom Sorthalset Lappedykker, der fx i 2016 rugede i et kolonilignende antal på 16 par i forbindelse med mågekolonien på øen. Der yngler ikke færre end 4 arter af lappedykkere ved Søen, Lille, Gråstrubet, Toppet og altså Sorthalset. Alle i pæne antal, og deres spændende iøjne- og iørefaldende parringsspil hører med til forårets oplevelser ved Søen.

Af mere specielle og sjældne arter, er der over de seneste 10 år set Nordisk Lappedykker, Sølvhejre, Skestork, Snegås, Rødhovedet And, Amerikansk Skarveand, Kaspisk Måge, Sorthovedet Måge (ynglefugl), Hvidvinget Terne, Sortstrubet Bynkefugl og Bjergvipstjert.

Viber og Krikænder raster i det lave vand i Søen. Krikanden er Europas mindste and og ikke meget større end Viben. 4. december 2018. Foto: Dan Schou.

Sorthovedet Måge midt i kolonien af Hættemåger. Mange fugle er Hættemågen taknemmelig for dens vagtsomme og aggressive adfærd på ynglepladsen. For Hættemågen er kun ude efter fjenderne, vennerne yder den beskyttelse. Og uden Hættemåger, ingen Sorthalsede Lappedykkere, Splitterner eller Sorthovede Måger. Foto: Erik Thomsen.

Der har været en slange i paradiset for Søens ynglefugle, idet de i de sidste 10 år måtte lægge øje og øre til voldsomme forstyrrelser i form af en livsstilsmesse i pinsedagene på Valdemars Slot.

Forstyrrelserne har kulmineret med de talrige take offs og landinger fra helikopterrundflyvninger hen over Søen lige i den sårbare yngletid. Heldigvis blev denne forstyrrende aktivitet i 2019 flyttet til Boltinggård nær Ringe.

Søen har især mod syd lav vandstand og tilgroningen kan på sigt true det frie vandspejl, men også udsigten til fuglene. For efterhånden er det svært at finde huller i bevoksningen til indkig til de mange fugle, ligesom rørbræmmen hvert år udvider sig, så det snart kunne være på sin plads med en hævet observationsplatform.

Stærkt forstyrrende rundflyvninger henover Søen i en uendelig køre på den årlige livsstilsmesse i pinsedagene, her fra 2012. Foto: Niels Andersen

Svømmefuglene udgør udenfor yngletiden de mest talrige og iøjnefaldende fugle, således (maximumtal og år) for arter med mere end 100 eks.

Pibesvane: 185 (2014)

Grågås: 550 (2015)

Knarand: 268 (2017)

Krikand: 650 (2018)

Gråand: 370 (2014)

Taffeland: 730 (2016)

Troldand: 3500 (2018)

Blishøne: 1500 (2018)

Hættemåge: 1400 (2012)

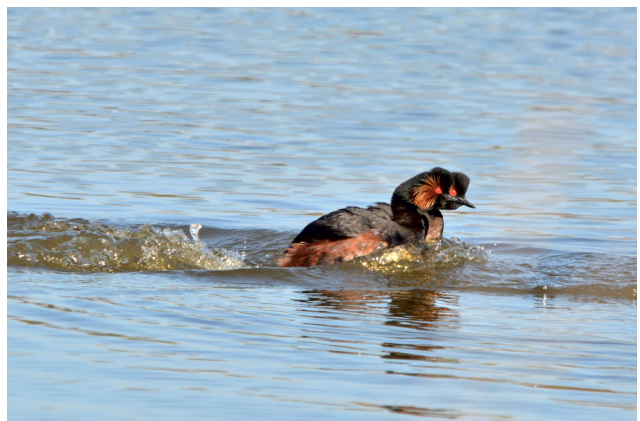
Ringdue: 200 (2014)

Vibe: 195 (2014)

Landsvale 220 (2016)

Sjagger: 800 (2010)

Stær: 2000 (2009).

Sorthalset Lappedykker. Forår, hormoner og vand – så er der en fortryllende opvisning af kampe om magerne og ritualer under pardannelsen. Foto: Steen Lauritsen.

For knap 10 år siden, rettede ornitologerne en henvendelse til Valdemars Slot for at få den høje og stride vegetation på Hættemågekoloniens halvmåneformede ø fjernet. Det afstedkom et afslag, idet svaret lød, at øen aldrig var beregnet som fugleø, men at øen snarere oprindeligt var tænkt som

fundament for en skulptur af Per Kirkeby. Heldigvis trodsede mågerne den tætte vækst af tagrør, dueurt og pilebuske. De fortsatte med at yngle i den høje plantevækst. I 2018 var det dog forbi, da fuglene flygtede på grund af enten tilgroning, firbenede rovdyr fra omgivelserne, eller noget helt tredje.

I februar lykkedes det imidlertid at få lydørhed for at sætte ind mod tilgroningen. Arbejdet udføres

21. april 2008. Søen få år efter naturgenopretningen. Øen er endnu ikke vokset til med høje urter, pile-buske og tagrør. Her er alt endnu åbent og rørskoven tynd.

6. maj 2015. Rørskoven langs Søens bred breder sig og der er kommet pilebuske til på øen. Hættemågekolonien anes ude på den smalle ø. Foto: Niels Andersen

den 19. februar 2019 og resultatet ses på billederne nedenfor.

20. februar 2019. Arbejdet udført. På billedserien herover ses arbejdet med at rydde øen for høj og visse vegetation. Det er skytten Preben Sørensen der svinger buskrydderen og Poul V. Rasmussen har taget billederne. For at det skal batte noget mener Poul, at udtyndingen bør ske hvert 2.-3. år.

Spætmejsen er en af vore hulrugende fugle. Hvis indgangshullet er for stort klines hullet til i rette størrelse med ler. Spætmejsen er som den eneste danske fugl i stand til at løbe både op og ned af træernes stammer. Foto: Bent Staugaard.

Heldigvis er bundforholdene i Søen gunstige, for de store mængder svømmefugle kunne næppe tiltrækkes i det antal, hvis ikke der var planteføde at hente fra bundvegetationen.

Man finder frem til Søen ved at køre efter skilte med Valdemars Slot på Tåsinge. Kommer man nordfra ad Slotsalleen passerer man ind gennem slotsarealet med slot på den ene side og avlsbygninger og tepavillon på den anden, efter et sving er Søen beliggende på Nørreskovvej. Fortsætter man forbi Søen kommer man hurtigt til Ambrosius-egen, som ned sine 400 år på bagen er et smukt gammelt naturmindesmærke. Her bør man have tid til at dvæle på bænken i det smukke sydfynske herregårdslandskab og lytte til Spætmejsen oppe i trækronen.

Signaturfugl: Hættemåge

Det er ganske enkelt til at blive helt forpustet, når man gennemløber alle de observationer, der er indtastet i dofbasen siden genskabelsen af Søen ved Valdemars Slot. Men skal en typisk fugleart nævnes frem for andre, må det blive Hættemågen, for den ses i området dagligt året rundt, hvis ikke lige en periode med vinterkulde lukker for det åbne vand, og næppe nogen anden fugl formår at sætte stemningen i forårs- og sommermånederne så massivt som Hættemågen. Da kolonien på øen i en årrække var besat, var der en sky af fugle i luften og lydbilledet af dens hæse og gennemtrængende latter dominerede. De forskellige og synlige kurtiserings- og trusselspositioner sammenholdt med de konstante stemmeytringer og den massive floktilstedeværelse gav en totaloplevelse, som

Hættemåge. Den smukke Hættemåge i yngledragt. I modsætning til flere af de andre mågearter, har Hættemågen et venligt udtryk. Hætten er chokoladefarvet og altså ikke sort som hos Sorthovedet Måge. Sammenlign de to arter på billedet side 112. Foto: Erik Thomsen.

man ikke engang behøvede kikkert eller teleskop for at registrere og nyde, hvis man ellers er til en autentisk oplevelse af uforstyrret natur.

”Det er jo bare måger”, hører man ofte, men Hættemågen skiller sig ud med sit chokoladebrune hoved med det venlige udtryk. Samtidig er den med sit fødevalg ikke nogen trussel mod andre fugles æg og unger.

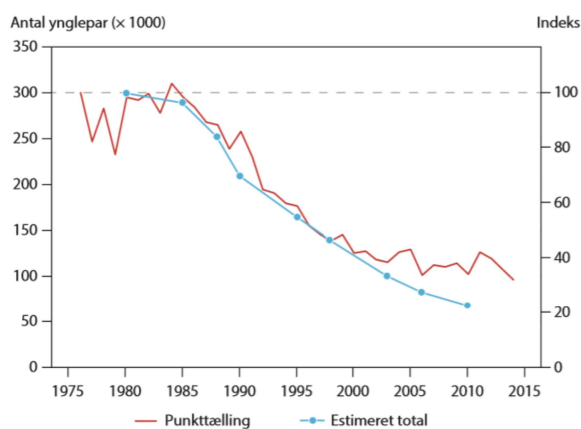
Tværtimod. Dens ynglekolonier med talstærkt og aggressivt redeforsvar tilvejebringer en beskyttelse, som efterspørges af mange andre fuglearter. I søer og moser gælder det for Sorthalset Lappedykker, Taffeland, Troland og Sorthovedet Måge, men langs kysterne kan kolonirugende Klyder og terner være tiltrukket. Især er det velkendt, at Splitternen etablerer tætte ynglekolonier i centrum af Hættemågernes forsvarsparaply.

For den Sorthalsede Lappedykker er dens sparsomme fynske udbredelse fuldstændig afhængig af Hættemågekoloniernes tilstedeværelse, og det vides, at ynglesuccessen er betydeligt forøget, hvor den vælger at slå sig ned i periferien af Hættemågernes kolonier, som tit befinder sig på holme og øer. Her kan de Sorthalsede Lappedykkere ligefrem etablere løse kolonier for her er de sikret mod firbenede rovdyr. Også den Sorthovedede Måge har i sin sparsomme udbredelse i Danmark udelukkende fundet fristed blandt Hættemågerne.

Det er derfor en skam, at Hættemågen er gået fra at være den talrigst ynglende mågeart og vandfugl i Danmark med en bestand, der, da der var flest i 1950'erne, måske talte op imod ½ million ynglepar til nutidens bundskraber, hvor antallet er faldet til kun en tiendedel med de anslåede godt 50.000 par. Nedgangen var dramatisk over de tre årtier mellem 1980 til 2010, hvor bestanden faldt med mere end 80 %, så den i 2010 var reduceret til 67.000 par. Det er især de store kolonier, der har måttet holde for. Hvor der i 1980'erne var kolonier på op til 32.000 og så sent som i 1995 stadig

25.000, så har vi efter årtusindskiftet ikke haft kolonier i Danmark, der i parantal oversteg 8.000. Nedgangen i Hættemågebestanden har forløbet med forskellig takt de enkelte regioner imellem. For Sydfyn og Det Sydfynske Øhav har der været så stor tilbagegang i mange af kolonierne efter 1980, at det har resulteret i et fald fra knap 10.000 par til 2.615 i 2010, hvilket blot er 27% af maksimum.

Udviklingen i det estimerede totale antal ynglepar af Hættemåger i Danmark bareret på tællinger af ynglepar i ni år mellem 1980 og 2010 (blå linje og venstre akse). Udviklingen i indekset fra DOF's punkttællingsprogram 1976 -2014 ses på akse til højre og markeret med rød linje.

Tilbagegangen i Danmark synes at fortsætte, men over landet som helhed hænger det ganske givet sammen med, at et ekceptionelt fødeudbud for den opportunistiske Hættemåge i perioden 1980-2010 er blevet indskrænket. Og det er sket på trods af en ellers alsidig spiseseddel, men som på grund af ændringer i samfundet i perioden er blevet indskrænket. Flere af fødekilderne var menneskeskabte, men de blev i løbet af de tredive år voldsomt formindsket, det gjaldt fx lodsneg af skidtfisk, foderspild ved minkfarme (nu mest i lukkede stalde), lukning af spildevandsudløb, lukning af åbne lossepladser og endelig massive indskrænkninger i kreaturafgræssede marker med stor regnormehyppighed. En omlægning af landbrugsdriften til vinterafgrøder og dermed mindre spildkorn på landbrugsarealerne samt at regnormetilgængeligheden i forbindelse med forårsplojningen af markerne aftog lige netop i den vigtige

periode op til æglægningen. Det ser ud til, at det snarere er ungeoverlevelsen, det halter med, end de voksnes levealder, der er gået ned. Med kun et årligt kuld på blot 2-3 æg ligger det i kortene, at fuglene generelt må blive forholdsvis gamle. Den ældste registrerede danske Hættemåge blev næsten 30 år.

Der nævnes især tre årsager til nedgangen, fødeudbuddet er nævnt, men også tilstedeværelsen af prædatorer, her både de store måger som Sølvmåge og Svartbag, men især de firbenede som ræv, mink og rotter og endelig kan tilgroning af ynglelokaliteten spille så negativt ind, at den forlades. Og det er formentlig blandt disse tre årsager, at svaret skal findes på, hvorfor Hættemågerne i 2018 opgav den lille ø i Søen og flyttede til andre græsgange eller øer. På Drejø (15 km væk) har forholdene ved Mejlhoved og Nørresø forbedret sig efter at øen er blevet rævefri. Siø blot 8 km væk kunne også være målet for en udflytning af Søens ynglefugle, idet der fra 2018 skete en styrkelse af øens koloni(er).

Hættemåge. Her er fuldt udbytte af yngleanstrengelserne. Foto: Erik Thomsen.

Hættemåge i vinterdragt, hvor den brune hætte er erstattet af en sort plet bag øret. Foto: Bent Staugaard.

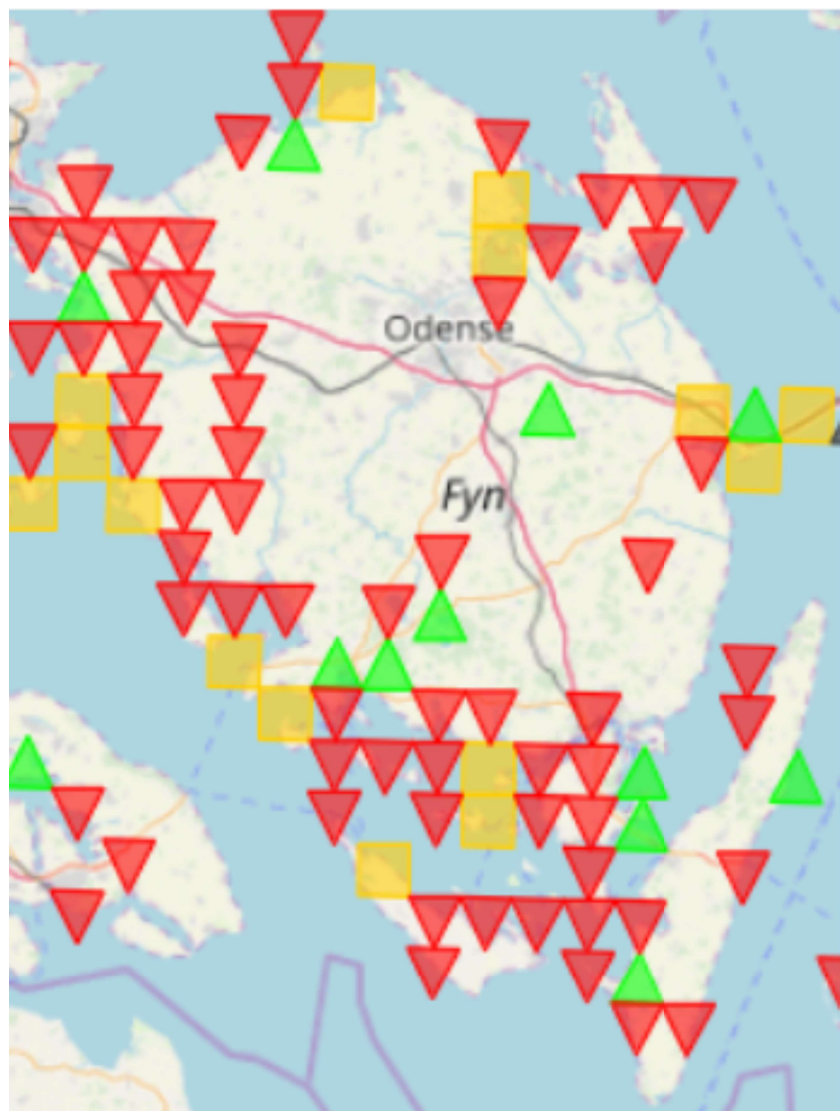
På Fyn er Hættemågebestanden nu næsten udelukkende knyttet til naturgenoprettede lokaliteter, dels er der ofte indtænkt små holme og øer i de nye vandspejl, dels er områderne især de første år efter etableringen stadig fri for høj og strid vegetation. Efterhånden sker der dog en tilgroning, og mågerne kan blive nød til at flytte. Det er fx allerede sket ved det genoprettede Staldmaden ved Hellelose. På kortet til højre fra Atlasundersøgelserne, som i virkeligheden fremstiller ændringerne fra Atlas I i 1970'erne til nu, ses der kun at være ca. 20 fynske kolonier tilbage. Her illustreres med al tydelighed Hættemågens fynske deroute over de seneste ca. 40 år.

En sjov detalje i Hættemågelivet er, at mågerne på dage med godt vejr i sensommeren ses og høres fouragere i luften efter opstigende flyvemyrer. Her cirkulerer de i ret stor højde og under pludselige udfald.

Udenfor yngletiden ses der Hættemåger talrigt i Søen og langs resten af landets kyster. Det drejer sig især om trækgæster fra ynglebestandene i Østersøens indre dele. Vores

egne Hættemåger trækker i vinterhalvåret til Vesteuropas kyster, men en stadig større andel bliver dog herhjemme i takt med, at klimaændringerne gør vintrene mildere.

En undersøgelse har vist, at pløjning fører 10% af den totale mængde regnorme i jorden op til overfladen. Heraf spiser fugle omkring en tredjedel, mens det lykkes for resten at undslippe og vende tilbage i jorden. En schweizisk undersøgelse har vist, at Hættemågerne er i stand til at æde 5-15 % af regnormebiomassen i en mark. 25 % af de regnorme, der bliver ædt, er dog blevet såret af markredskaberne og ville derfor under alle omstændigheder gå tabt. En Hættemåge er i stand til at æde 150-200 g regnorme om dagen.

Hættemågens fynske udbredelse, illustreret ved Atlasundersøgelsens ændringskort. ▼ Kun Atlas I (1975) ▲ Kun Atlas III (2017) ■ Begge år. Det ses, at Hættemågen over de sidste 42 år er forsvundet fra rigtig mange lokaliteter. Etableringen af nye kolonier er sket i de naturgenopretninger, der er foretaget indenfor de seneste årtier.

Et velkendt syn i landskabet. Hættemågerne følger efter ploven for regnorme. Foto: Niels Andersen.